

Adalet Ağaoğlu'nun *Yazsonu* Romanının Ekolojik Duyarlılık ve Politik Gerçeklik Bağlamında İncelenmesi

An Analysis of Adalet Ağaoğlu's Novel *Yazsonu* within the Context of Ecological Consciousness and Political Reality

Merve Çopuroğlu

Doktora Öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0003-3782-4364, E-Mail: mervecopuroglu@hotmail.com

Öz

Bu çalışma Adalet Ağaoğlu'nun 12 Mart sonrası toplumdaki yalnızlaşmaya odaklandığı *Yazsonu* romanını ekoeleştiri yöntemiyle ve derin ekoloji ilkeleri odağında incelemektedir. *Yazsonu*, kutuplaşmanın yoğun olduğu politik iklimde romanın başkişisi olan kadının tatilini geçirmek için gittiği kasabanın doğasında geçen gündelik deneyimlerini konu edinir. Roman bireyi doğa ile etkileşim hâlinde ve ekolojik çevrenin dinamiklerinden etkilenmeye açık bir varlık olarak konumlandırarak insan ve diğer canlı varlıklar arasındaki hiyerarşiyi yapı bozumuna uğrattır. Çalışmada bu eserin seçilmesinin nedeni metnin, insanı doğaya hükmeden ve ekolojik çevre üzerinde tahrip edici etkisi bulunan bir fail olarak temsil etmekten ziyade, tüm varlıklarla eşit etki gücüne sahip bir özne olarak temsil etmesidir. Bu çalışmanın amacı şimdide dek bir 12 Mart romanı olarak ele alınmış *Yazsonu* romanında, kendisini gösteren ekolojik ve politik keşişimsellikleri ortaya çıkarmaktır. *Yazsonu*, doğanın kendi döngüleri aracılığıyla insan merkezci müdahalelere karşı verdiği tepkilere odaklanmakta ve bireyin doğanın sahibi değil, sakini olduğunu kullandığı eşitlikçi dil aracılığıyla vurgulamaktadır. Bu sayede hem toplumsal karmaşa ile ekolojinin kendine ait düzenini, hem de doğanın saflığı ve yapılaşmanın getirdiği bozulmayı karşılaştırma imkânı verir.

Abstract

This study examines Adalet Ağaoğlu's *Yazsonu* novel through the lens of ecocriticism and principles of deep ecology. *Yazsonu* focuses on loneliness in society after a military coup, problematizing these issues through a woman's experiences in a seaside town. The novel locates the individual within interactions with nature, which is open to be affected by the changes in the ecological environment. Hence, it transforms the hierarchical structure between individuals and nature. The reason behind choosing this novel in this study is novel's ability to represent humans as subjects with equal power to other beings in nature. The aim of this study is to analyze *Yazsonu* through the interactions of ecological and political realities. By doing so, the relationship between politics, which is the connection of individuals with society, and ecology, which is the main structure of nature, will be understood. *Yazsonu* focuses on nature's reactions against individuals' interferences, and highlights that humans are not the owners of nature but its inhabitants. Hence, it provides the opportunity to compare the ecological order and nature's purity.

Anahtar Kelimeleri

Ekoeleştiri, Adalet Ağaoğlu, *Yazsonu*, ekolojik duyarlılık, darbe

Keywords

Ecocriticism, Adalet Ağaoğlu, *Yazsonu*, ecological consciousness, military coup

Makale Tarihi

Geliş / Received
26.01.2024

Kabul / Accepted
03.04.2024

Makale Türü

Araştırma Makalesi
Research Article

Giriş

Adalet Ağaoğlu'nun ilk kez 1980 yılında yayımlanan *Yazsonu* isimli romanı, 1980 darbesinden önceki süreçte toplumda yaşanmakta olan politik kutuplaşmadan kaynaklı olarak bireylerin deneyimlediği yalnızlaşmayı konu edinir. Roman, tematik çerçevesi bakımından 12 Mart romanları arasında sınıflandırılabilir. Romanın yalnızlaşma, aydın bunalımı ve politik çatışmalara değinildiğini gözlemek mümkündür. 12 Mart romanlarının çoğunda görüldüğü gibi, *Yazsonu*'nda da "geçmişe ilişkin olayları yeniden hatırlama ve gerçekten ne olduğunu dile getirme" çabasının bulunduğu söylenebilir.¹ Dolayısıyla 12 Mart dönemi romanları, bireysel tanıklıklara şahitlik etmeye ve geçmişin edebiyat ile yeniden kurulmasına yardımcı olur.

Adalet Ağaoğlu *Yazsonu* romanında, 1980 darbesinden önceki belirsizlik ve güvensizlik ortamına vurgu yaparken eserde ana karakter olan ve dinlenmek için deniz kenarında bir kasabaya giden aydın kadının buhranını ön plana çıkarır. Bu ana karakterin ismi, roman boyunca okuyucudan gizlenir. Makalede, doğadaki deneyimi ve gözlemleri incelenecek olan ve sonradan isminin Nevin olduğunun öğrenileceği kadın, büyük bir şehirde yaşamaktadır, ancak ortamdaki politik kutuplaşmanın kendisi üzerindeki baskısından bunalmıştır. Deniz kenarındaki kasabada kendisini bir süreliğine sağaltmak istese de gündelik hayata sirayet eden politik şiddetle, şehirden kaçarak geldiği bu mekânda da yüzleşmek zorunda kalır. Kadın, bu küçük kasabada bile 12 Eylül darbesinin öngörülebilir olduğunu, 12 Mart döneminden miras kalan politik belirsizlik ortamının içinde deneyimler. Kadının kasabada geçirdiği vakit boyunca doğadaki hareketliliği gözlemlemeye başlamasıyla beraber roman, 12 Mart anlatısı olmasının yanı sıra, doğadaki diğer canlıların failliklerine alan açan bir anlatıya dönüşür. Böylelikle doğayı temsil ederken insan ile diğer canlılar arasındaki hiyerarşiyi yıkıp eşitlikçi bir dil inşa eder.

Roman boyunca kadının doğaya ve doğadaki etkileşimlere olan bakış açısının zamanla değıştiği görülür. Kadın en başta doğadaki dengenin ve doğanın döngülerinin farkında bile değilken, gün geçtikçe doğanın kendi içindeki düzenini ve işleyişini takdir etmeye başlar. Kadın, doğadan aldığı ilham sayesinde, 12 Mart ortamının siyasi gerginliği ile doğadaki ahenk arasındaki karşılıkları kavrayıp içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağına eleştirel bir gözle bakabilmeye başlar. Askerî darbelere tanıklık eden yazarların metinler aracılığıyla ürettiği gerçeklikler, kişisel anlatılarla bir araya gelerek *alışlagelmiş gerçeklikleri sorunsallaştıran alternatif tarih anlatıları* oluşturur². Bu bağlamda Nevin, *Yazsonu*'nda, kendi farkındalıklarından hareketle, darbeye ilişkin anaakım anlatıların sınırlarını aşan bir anlatı üretir.

Kadının darbe dönemindeki güvensizlik ortamından uzaklaşarak sakin bir kıyı kasabasına gelmesi, içinde bulunduğu politik gerçekliğin yerine ekolojik duyarlılığı koymasıyla ve doğanın

¹ Çimen Günay-Erkol, *Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 24.

² Uğur Çalışkan ve Çimen Günay-Erkol, "Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı," *Monograf 5* (2016): 12.

düzenini takdir etmesiyle sonuçlanır. Başka bir deyişle kadın, politik gerçekliğin kaygısını duyumsamak yerine ekolojik duyarlılığa sahip olup doğayı takdir etmeyi tercih eder. Bunun arkasında yatan nedenler incelendiğinde, resmî tarih anlatılarında kendisine yer bulamamış kişisel kaygılar açığa çıkar. Kadın kendisi dışındaki birçok aydın gibi, şehirdeyken siyasi belirsizlikler ile şekillenen bir toplumsal gerçeklikte yaşamaktadır ve geleceğin belirsizliğinden kaynaklanan bir umutsuzluğun kaygısını taşımaktadır. Nitekim darbe döneminde toplumun aydın ve muhalif kesimi tarafından deneyimlenen bu kaygılar ana akım anlatılardan ziyade, *Yazsonu* romanında da olduğu gibi edebî metinlerde açığa çıkar. Böylece aktarılan hikâye sayesinde ana akım tarihsel anlatı yapı söküme uğratılır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde *Yazsonu* romanının doğayı kendinden menkul bir özne olarak temsil etmesi sayesinde bireyin iç dünyasına ışık tuttuğu söylenebilir. Doğa, kendi varoluşu gereği, politik ve toplumsal kaygılardan bağımsız bir şekilde yalnızca kendisi için var olmaya devam eder. Politik gerçeklik ve ekolojik duyarlılık kendi varoluşları gereği birbirinden ayrılırlar. Ancak roman boyunca bu iki kavram her zaman tamamen ayrılmış kavramlar olarak gözlemlenmezler. Kadının doğada bulunduğu süre içerisinde zaman zaman toplumun deneyimlemekte olduğu politik belirsizlik konusunda kaygılandığı göze çarpar. Böylece ekolojik duyarlılık ve politik gerçeklik iç içe geçer.

Romanda kendisini gösteren doğaya ait denge hâli politik çatışmalardan bağımsız olsa da politik gerçekliklerden bağımsız değildir ve ekolojik tahribatı üreten politikalarla tezat oluşturur. Doğa, ekolojik tahribatın karşısında kendi denge hâlini koruyabilmek için bir mücadele verir. Makale hem insanın doğa ile etkileşimini hem de politik gerçekliklerin toplumsal bağlamda yarattığı gerginliğin, doğanın dengesiyle oluşturduğu karşıtlığı gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan, ekolojiye odaklanan edebî incelemeler bağlamında hâlihazırda ortaya konmuş çalışmalara farklı bir bakış açısıyla katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, *Yazsonu* romanı kapsamında ekolojik döngülerin toplumda deneyimlenen politik gerçekliklerden bağımsız olarak kendi denge hâllerini koruyabilmesine odaklanılacaktır. Buna ek olarak, doğaya ait unsurların insan merkezli toplumsal düzenin karşısında kendi faillik hâllerine nasıl sahip oldukları incelenecektir. Romanda toplumsal bir gerçeklik olan “politik şiddet” ile, ana karakter Nevin’in bireysel arzusu olan “kendisini sağaltma arzusu”, iç içe geçmiş bir şekilde okuyucuya sunulur.

Nevin, kasabadayken doğada geçirdiği vakit aracılığıyla öncesinde tanıklık ettiği politik şiddetten kendisini sağaltmaya çalıştıkça içinde bulunduğu ortama sirayet etmiş ekolojik dengenin farkına varır. Bu noktada, roman boyunca doğanın, aydınlık ve insana umut veren bir bağlamda kurulduğunu, politik şiddetin ise insanı yalnızlaştıran karanlık bir unsur olarak temsil edildiğini not düşmek faydalı olacaktır. Nitekim doğanın ve politik şiddetin farklı özellikleri eserde, birbirinin içine geçen temalar hâlinde okura sunulduğundan ve zaman zaman birbirlerinden etkilendiklerinden aralarında keskin bir ayırım yapmak doğru olmayacaktır. *Yazsonu* romanının ekoleştirici yöntemiyle incelenmesiyle beraber, doğanın toplumda deneyimlenen siyasi baskı ortamından doğrudan etkilenmediği, insanlığın gerçekleştirdiği tahribattan etkilense de kendisini

onarabildiği, ekolojik unsurları bir fon olarak algılayan zihniyetin karşısında fiziksel ve ontolojik mevcudiyetini koruyabildiği anlaşılmış olur.

Kavramsal Çerçeve ve Metodoloji: Ekoeleştiri

Toplumsal gerçeklikleri yansıtan bir kurum olan edebiyat, şüphesiz günümüzde gündelik hayatta sıklıkla karşılaşılan ekolojik tahribat, iklim krizi, doğa sömürüsü, ekolojik yıkım ve türlerin yok oluşu gibi temaları da içermektedir. Çevre hareketinin öncülerinden, Amerikalı sosyal teorisyen Murray Bookchin'e göre günümüzde deneyimlemekte olduğumuz ekolojik krizin temel nedeni, günümüz toplumunun, doğanın organik işleyişini geçmişteki diğer toplumlardan daha fazla bozuyor olmasıdır.³ Elbette bu durum başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle iklim krizinin uzakta bir korku olmaktan çıkıp gündelik hayat gerçekliğimizin ortasına yerleşmiş bir soruna dönüşmesi nedeniyle, edebiyatta yer alan ekoloji temalarını incelemek, insanın ve diğer canlı varlıkların etkileşimini anlamak açaşından büyük bir önem taşımaktadır. Bu sayede, insan ve diğer canlılar arasındaki hiyerarşiyi yıkabilmenin adımları atılmış olur.

Ekolojinin edebiyat metinlerindeki yerini sorgulayan ve temsil edilme biçimini anlamaya çalışan yöntemlerden bir tanesi ekoeleştiridir. Ekoeleştiri çalışmaları, doğa üzerine yazılmış eserlerin incelenmesiyle başlayarak günümüzde farklı kültürel ürünleri içine alacak şekilde genişlemiştir ve kültürel ürünlerde insanlara verilen ayrıcalıklı rolü sorgulamıştır.⁴ Bu sayede insanın ekosisteme verdiği zararın ve tüm türlerin kendi içsel değerlerine sahip olduğunun farkına varılması amaçlanmaktadır. Ekoeleştiri, dünyayı oluşturan iki bağlam olduğunu, bunlardan biri olan toplumsal bağlamın, ekosferden oluşan ikincisinden ayrı değerlendirilemeyeceğini savunur.⁵

Bir disiplin olarak ilk kez 1990'larda ortaya çıkan ekoeleştiri, temel kavramları olarak "sürdürülebilirlik" ve "canlı merkezilik" temalarını odağına alır. Dünyanın önemli eko eleştirmenlerinden biri olan Serpil Oppermann'a göre ekoeleştiri, "edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir".⁶ Araştırma alanları arasında çevreci beşerî bilimler ve ekofeminizm de bulunan Deniz Gündoğan İbrişim ise, edebiyat ve çevre ilişkilerini inceleyen ekoeleştirinin, "insan ile insan olmayan hayvanları, her tür canlılar arasında tezahür eden karşılaşmaları, ilişkileri, yer yer açmazları" konu edindiğini savunur. Böylece ekoeleştiri, diğer canlıların ve insanların paylaştığı ortak alanların nasıl göründüğünü ve tahayyül edildiğini, bu

³ Murray Bookchin, "Yok Etme Gücü Yaratma Gücü," çev. Ümit Altuğ, *Birikim* 57-58 (1994): 48.

⁴ Aygün şen, "Bilimkurgu Sinemasında Ekolojik Adalet ve Ekoeleştiri," *Ankara Üniversitesi İleğ Dergisi*, no. 5, (2018): 34.

⁵ Paula Willoquet-Maricondi, "Introduction: From Literary to Cinematic Ecocriticism," In *Framing the World: Explorations in Ecocriticism and Film*, ed. Paula Willoquet Maricondi (USA: University of Virginia Press, 2010), 3.

⁶ Serpil Oppermann, "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü," *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat* içinde, haz. Serpil Oppermann (İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2012), 9.

ortak alanların nasıl temsil edildiğini merkeze koyar.⁷ Eko-eleştirinin edebi metinlerde doğanın temsil edilme biçimini sorgulamaya açmasıyla beraber, insan ve doğa arasındaki g eşitsizlikleri ortaya çıkartılmış olur.

Ekoeleştiri alanının öncülerinden Scott Slovic’e göre, “Ekoeleştiri hem çevreci bir dille yazılmış edebi metinlerin çalışılmasını hem de herhangi bir edebi eserin ekolojik içeriğinin ortaya çıkarılması amacıyla okunmasını sağlar.”⁸ Slovic’in bahsettiği “yeşil okuma” hem ekolojiyi merkezine yerleştiren metinlere hem de ekolojinin kendi yerini tam olarak merkezde belirlemediği metinlere uygulanabilir. Ayrıca bu yöntemin, ekoloji ile bağlantısı yokmuş gibi görünen kanonik metinlere uygulandığında şaşırtıcı sonuçlar ortaya koyabileceğini de belirtmek gerekir. Bu sayede, insan ve insan dışı canlıların etkileşimleri incelenmiş olur.

Ekoeleştirinin edebî metinlere uygulanmasıyla, edebî metinlerin yalnızca insan-öznelere dair anlatılardan bahsetmediği, doğanın da edebî metinlerde kendisine yer edindiği görülmüş olur. Aynı zamanda, ekoeleştiri sayesinde doğanın temsil edilme biçimindeki insan ve doğa arasındaki hiyerarşik ilişkiler ağı ve g eşitsizlikleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sayede, doğanın kendisine ait bir gerçekliği ve bilgisinin olduğu metinler ile doğanın insan-öznelerin gündelik eylemlerine ve performanslarına bir arka fon oluşturduğu ya da insan-özneler tarafından tahakküm altına alındığı metinler birbirinden ayrırmış olur.

Edebiyat, belirli bir arka plana ve kültürel zemine oturduğundan, edebiyatın geliştiği toplumsal şartlar ve kültürel zemin edebiyatın kendisini etkilemektedir.⁹ Bu sayede edebiyat, temsil ettiği öznelerin ve olayların geliştiği arka plandan kaynaklı olarak metinlerdeki g eşitsizliklerini, bakan ile bakılanın hiyerarşisini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla edebî metinlerdeki insan olan veya insan olmayan öznelerin temsil edilme biçimlerini sorgulamaya açmak, bu öznelerin sosyal etkileşimlerdeki rollerini belirlemeye yardımcı olur.

Bu çalışmada yöntem olarak ekoeleştirinin benimsenmesinin sebebi, ekoeleştirinin doğa ve insan arasındaki etkileşimi analiz etmeyi kolaylaştırmasıdır. Adalet Ağaoğlu’nun *Yazsonu* isimli romanı, insan ve ekolojik çevrenin etkileşimini aktarmakla beraber aynı zamanda doğanın bilgisinden, kendinden menkul bir özne olarak kendisini var etme çabasından ve insan tarafından tahribata uğratılmasından bahseder. *Yazsonu* romanının yeşil okumaya tabi tutulmasıyla, ekolojik çevrenin insan merkezci düşünceler tarafından arasallaştırılmadığı, lineer zaman anlayışının karşısında yer alan döngüsel zaman algısının metinde kendisini gösterdiği, romanın ana karakteri olan kadının doğada vakit geçirdikçe doğanın dilinden anlamaya başladığı ve gitgide doğanın kendisine ait bilgisini yine doğanın kendi bakış açısından öğrendiği anlaşılır.

⁷ Deniz Gündoğan İbrişim, “Ekolojinin Yazısı: Edebiyat”, *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği* içinde, haz. Didem Bayındır ve Mine Yıldırım (İstanbul: Tellekt Yayınları, 2022), 430-431.

⁸ Scott Slovic, “Letter,” *PMLA* 114, no. 5 (1999): 1102.

⁹ Köksal Alver, “Edebiyat ve Kimlik,” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2006): 36.

Yazsonu

Romanda ekolojiye ilişkin anlatıları analiz etmeye geçmeden önce romanın yapısının daha iyi anlaşılması adına anlatı dilinin gösterdiği özellikleri incelemek gerekir. Tuncay Bolat'a göre *Yazsonu* romanı, "kurmaca hakkında bir kurmaca" olarak değerlendirilmeye açıktır.¹⁰ *Yazsonu*, Adalet Ağaoğlu'nun yazar olarak kimliğini gizlemediği, gerekli gördüğü durumlarda anlatıya dâhil olup kendi fikirlerini açıkladığı, romanın akışı hakkında bilgi verdiği veya okuyucuyu ileride olacaklar konusunda bilgilendirdiği bir anlatı niteliğine sahiptir. Bu zellikler romanı, kurmaca hakkında yazılmış bir metin olarak sınıflandırmayı sağlar. Ayrıca, romanda yazarın araya girip kendi görüşlerini aktardığı bağlamaların, çoğunlukla doğa ile alakalı gözlemler olduğu vurgulanmalıdır.

Ağaoğlu zaman zaman otobiyografik anları içeren bu metninde, anlatıyı kurarken kişisel olarak deneyimlediklerini romana dâhil ederek yazarın kendisinin de romanın karakterlerinden bir tanesi olmasını sağlar. Kendisini, yazar olarak anlatıya dâhil olan sıradan varlıklardan bir tanesi hâline getirerek insanın doğa üzerindeki iktidarını metinde bir hayli aşındırmaktadır.

Ağaoğlu, kendisiyle yapılan bir söyleşide anlatıcının konumuyla alakalı bu durumu bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiğini vurgular: "Yazsonu, ağdaş roman tekniği arayışının o sırada geldiği bir noktayı gösterir. Bunu ben, romanın da bir serüveni var, o da romanda yer almalı, görüşümden hareketle yazdım."¹¹ Ağaoğlu'nun bu açıklamasının romanın üslubu ve tekniği ile bağlantılı olmasına karşın yazarın kendisini her şeyi bilen ve gören tanrısal anlatıcı figürünün dışında tuttuğunu doğrular. Bu sayede, yazarın hiyerarşilerin ve g eşişsizliklerinin karşısında durduğunu anlamış oluruz. Yazar da hikyesini anlattığı kadın gibi roman kurgusunun içinde, sahip olduğu kimliklerden soyutlanarak herhangi bir parça hâline gelir ve içinde bulunduğu evre ile arasındaki mesafelerden ayrışmış olur.

İnsan ve Doğa Arasındaki Hiyerarşinin Yıkımı

Roman, kadının¹² tatil için geldiği sakin kıyı kasabasında otobüsten inip kalacağı yere doğru yürümesiyle açılır. Kadın bu tatili "sessiz bir deniz kıyısında, katıksız bir dinlence" olarak tahayyül

¹⁰ Tuncay Bolat, "stkurmaca Romanların Yazmaya Katkıları Bağlamında Adalet Ağaoğlu'nun Yazsonu Romanı," *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 19 (2018): 54.

¹¹ Hayati zen ve Hacı Tonak, "Adalet Ağaoğlu'yla Söyleşi," *Tmer eviri Dergisi* 8 (1996): 129.

¹² Adalet Ağaoğlu roman boyunca Nevin'in ismini okuyucudan bilinçli olarak gizlemektedir. Bunun arkasında yatan birkaç neden olabilir, ancak belki de bunlardan en önemlisi Nevin'in 1970'lerde kendisinden başka birçok bireyin deneyimlediği yalnızlaşmayı deneyimliyor olmasıdır. Nevin, diğer insanlar gibi kişisel arzularıyla kolektif gerçeklikler arasında sıkışmıştır. Bu bakımdan Nevin'i diğer insanlardan ayıracak, Nevin'in kişisel özelliklerini ön plana kartacak bir durum yoktur. Ben de bundan dolayı makale boyunca

eder ve bunun sonucunda “bir yaprak, bir solucan gibi doğanın herhangi bir parçası olmak” ister.¹³ Kadının, tatili başladığı andan itibaren doğanın herhangi bir parçası olmak istemesi, aslında bir bakıma kimliğinin getirdiği tüm özelliklerden sıyrılıp gösterişsiz bir varoluşa kavuşma isteğidir.

Doğadaki tüm varlıkların birbirleriyle iç içe ve hiyerarşilerden azade bir varoluş içinde bulunduğunu savunan “derin ekoloji” akımının öncülerinden biri olan Naess, insanı “hayat ağının” basit bir parçası olarak tanımlar. Naess, insanın kendisini bulmasının en önemli yolunun, doğanın çeşitliliği içerisinde ve herkesle birden, birlik duygusuyla yaşaması olduğunu söyler¹⁴. Kadın, şehir hayatından bir süreliğine ayrılarak toplumda bir aydın olarak içinde bulunduğu hiyerarşik pozisyonu ve insan merkeziliği bir süreliğine terk eder. İnsan merkezci düşünce, adından da anlaşılabilir gibi, insanı merkeze koyarak doğayı ikincil veya daha aşağı pozisyonlarda konumlandırır. İnsan merkezilik, “yalnızca insan varlığının içsel bir değere sahip olduğu, diğer tüm varlıkların ve şeylerin sadece araçsal değere sahip olduğu” fikrine dayanır.¹⁵ Fakat buna karşın romandaki kadının insan-özne olmaktan gelen ayrıcalıklı pozisyonu terk edip doğada var olan diğer unsurlarla benzer özellikler göstermek istemesi, insan ve doğa arasında görülen hiyerarşik ilişkinin ve insanın ezen, doğanın ise kurban olduğu güç eşitsizliklerinin yıkımına olanak verir.

İnsanın devamlı olup biten her şeyi bilme ve kontrol etme dürtüsüne karşılık, kadın, buraya geldiğinde doğadaki her şeyin olması gerektiği gibi olduğunu anlar: “Bir roman tasarısı gibi, önden alınmış kararlar da -gereklisi gereksizi, iyisi kötüsüyle- kendi doğrusunu bulur. Dinlenceye gittiğim yerde, bir gün karşıma biri çıkacak ve bana, ‘Her şey olması gerektiği gibi olmaktadır, efendim’ diyecektir.”¹⁶ Kadına göre, modern hayatta insanın tüm kararları önceden alması, doğada artık bir şey ifade etmemektedir çünkü doğada zaten olması gereken her şey, kendisine ait bir döngüsel zaman akışında vuku bulur. Kadının bunu fark edebiliyor olmasının arkasında yatan neden, onun insan merkezci düşünceyi terk edip doğadaki unsurlara, doğaya ilişkin bir bakış açısıyla bakmaya başlamış olmasıdır. Ayrıca kadın, doğada vakit geçirmeye ve doğayı gözlemlemeye öncelik verdiği bu yeni gündelik yaşantısında, insanlardan ziyade doğadaki etmenlerle etkileşime girer. Bitkilerin, hayvanların, suyun ve toprağın devinimleri artık kadın için insanlarla kurduğu etkileşimden daha önemli hâle gelmiştir.

Kitabın ilerleyen kısımlarında kadın, doğada vakit geçirip doğa ile etkileşime girdikçe ve ekolojik çevrede hiçbir canlının birbirinin alanına girmeden kendisini var etmeye devam ettiğini anlamaya başladıkça insanın, “bir şeylerin sahibi” olma hâlini sorgular: “Biz kendimizdik. Hem her şeyin sahibiydik, hem kendimize bile ait değildik. Her şey bizimdi ve hiçbir şey bizim değildi. [...] Kimsenin savcısı değildik. Kendimizin savcısıydık ve kendi kendisinin savcısı olanların işi

Nevin’den bahsederken Ağaoğlu’nun roman boyunca yaptığı gibi kendisinden yalnızca “kadın” olarak bahsetmeyi tercih ettim.

¹³ Adalet Ağaoğlu, *Yazsonu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 8.

¹⁴ Arne Naess, “Derin Ekolojinin Temelleri,” *Derin Ekoloji* içinde, çeviren ve derleyen Günseli Tamkoç (İzmir: Ege Yayınları 1994), 9-16.

¹⁵ Haluk Aşar, “Hayvan Haklarına Yönelik Temel Görüşleri ve Yanılgıları,” *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2018): 240.

¹⁶ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 9.

çoktu ve büyük işti.”¹⁷ Tıpkı doğada her şeyin kendisi için ve kendi hâlinde var olması gibi, kadın da insan yaşamlarının yalnızca kendileri için yaşadığını anlar.

Doğa ve insan arasındaki güç eşitsizliğinin kadın için son bulmasıyla beraber o, en başta da düşlediği gibi doğanın bir parçası hâline gelir. Kadının, doğadaki tüm canlıların bir değere sahip olduğunu ve hiçbir canlının bir diğerinden üstün olmadığını farkına varması derin ekoloji düşüncesi ile paraleldir. Zira derin ekoloji, türlerin üstünlüğü ve insanın evrenin merkezi olması fikrini reddeder.¹⁸ Böylelikle tüm canlılar başka bir canlıya hizmet etmek için değil, yalnızca kendileri için, diğer canlılar ile bir bütünlük hâlinde var olurlar.

Kadın doğada olup biten değişimleri kendi içinde de duyumsar, kimi zaman ise kendi içindeki ruh hâlinin yansımalarının doğada vücut bulduğunu görür. Hem kendi duyguları hem de doğadaki değişimler gelip geçidir. Kadının hissettiği duygular da doğada olup bitenler gibi etkisini yitirdiğinde yerini sonrasında gelecek duygulara bırakır. Kadın “kısacık tatilinde gerileyip duran ne varsa” yeniden önüne çıktığını fark ettikten sonraki gece, uykusuyla alakalı problemler yaşar:

Sabah çok geç uyanabildim. Bütün gece uzaklarda şimşekler çaktı. Gökğürültülerine benzer gürlemeler duydum. Bu derin uğultunun, kabaran dalgalardan mı geldiğini, yoksa yağmur öncesi gürlemeleri mi olduğunu ayırt edemedim. Uyurla uyanıklık arasındaydım. Banyo kapısının altından sızan ışık, bana hep sabah olduğunu, tanyerinin attığını söylüyordu. Her seferinde de, sabaha daha çok zaman olduğunu anlıyordum. Gece, bitmeyecek gibiydi¹⁹

Kadın bu kasabaya geldiğinden beri doğa ile o kadar bütünleşmiştir ki iç sıkıntısından dolayı uyuyamadığı geceler gök gürültüsü olup olmadığından emin olmamasına rağmen dışarıdaki alışılmadık olaylara odaklanır ve kendisini bunların gerilimli atmosferine kaptırır. Sabah olup olmaması ya da göğün gürüldeyip gürüldememesi belirsiz olsa da kadın kendisini sakinleştirmeyi başardığında yeniden doğanın arka plandan ziyade ön planda olduğunu, doğaya ait faillik hâli içeren unsurları fark etmeye devam eder.

Kadın kendi huzursuz ruh hâlinden uzaklaşıp yeniden içinde bulunduğu ekolojik çevreye odaklanmaya başladığında etrafında olup bitenler hakkında, bir başka deyişle, doğanın bilgisi hakkında fikir sahibi olur: “Kuzey dağlarından doğru hoş bir toprak kokusu geliyordu. Yağmur, dağ eteklerinde takılı kalmış, kıyıya inmemiş. Yapışkanotlarının, biberiyelerin kokusu incelmışti.”²⁰ Kadın, içinde bulunduğu ekolojik çevreyi, doğayı oluşturan unsurları ve doğanın kendisine ait bilgileri idrak edince son bir kez denize iner ve yeniden bu ortamın sıradan bir parçası hâline gelir.

¹⁷ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 112.

¹⁸ Tim Hayward, *Political Theory and Ecological Values* (New York: St. Martin's Press, 1998), 24.

¹⁹ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 232-233.

²⁰ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 233.

Doğanın Düzene

En başta kendi düşüncelerinin içinde boğulan, devamlı gelecek kaygısı ve siyasi belirsizlik ortamının gerilimini hisseden kadın, zaman geçtikçe doğadaki her şeyin en ufak detaylarda da olsa güzellikler yarattığını, zarif bir şekilde kendilerini gösterdiğini ve telaşa mahal vermeden hayatlarının akışına devam ettiklerini anlamaya başlar. Böylece kadın, insan olarak doğada üstünlüğe sahip olduğunu düşünmekten ziyade, doğanın sahip olduğu değerin farkına varmış olur. Politik ekoloji hakkında çalışmalar yapan Tim Hayward ekolojinin iki önemli ilkesi olduğunu savunur. Bunlardan biri insanın doğaya olumsuz etkilerine karşın doğanın sahip olduğu öz değerdir, ikincisi ise insanın doğadaki üstünlüğünün kabul edilmemesidir.²¹ Kadının doğanın sahip olduğu değeri fark edip kendisinin bu ekolojik çevre içerisindeki yerinin, doğadaki diğer öğelerden farksız olduğunu kabulleniş, ekolojinin ilkelerini benimsemeye başladığını gösterir.

Kadın, motelde kalacağı odaya yerleştiğinde etrafındaki doğal güzelliklerin sabit değil değişken olduğunu, farklı bakış açılarından baktıkça farklı görünümle kazandığını anlar:

Yapılardan en yukardakinde bir oda tutmuştum. Görünüm, buradan büyük bir değişkenlikte. Gözümün seçtiği, salt dümdüz engin bir su ve onu çevreleyen, olgun başak rengi kumsal değil. Benim tuttuğum odadan kayalıkları, buğulu bir çam ormanını, uzak tepeleri, göğün içinde erimiş sıradağları, gerideki köyün minaresini ve muz bahçelerini de görebiliyordunuz.²²

Bu görünümde hiçbir doğal unsur bir diğerinin önüne geçmez, yalnızca bakış açısını değiştirdikçe farklı şeyler bu görünüme eklenir ya da bu görünümde çıkar. İnsan yapımı olan cami minaresi ve muz bahçesi bile, doğanın içerisinde eriyip gitmiştir. Doğa, kendisine ait düzeni sürdürme konusunda o kadar istikrarlıdır ve o kadar güçlüdür ki, insan yapımı olan şeyler bu düzen içerisinde bir rahatsızlık vermez ve sanki ekolojik çevreye ait parçaları gibi algılanırlar.

Doğada kendilerine ait düzenleri koruma konusunda bu kadar güçlü ve istikrarlı olan doğal unsurlar, kendilerine ait düzenleri sürdürürken döngüsel olarak hareket ediyor olmaktan faydalanırlar. Zira doğada insan-özne dışındaki tüm canlılar, lineer zaman akışının dışında, döngüsel zamanda aynı döngüleri tekrarlayarak hareket ederler.

Kadının gözlemleri sayesinde okuyucu, doğanın kendi içindeki düzeni hakkında bilgi edinir. Kitapta bahsedilen zaman, modern hayatta bireylerin deneyimlemekte olduğu lineer zamandan çıkıp doğanın döngülerinin ön planda olduğu döngüsel zamana dönüşür. Zaman, düz bir çizgi olarak düşünülünce karşımıza çıkan “gelişme” kavramının aksine, döngüsel zaman anlayışında “tekrar” vurgusu vardır.²³ Romadaki zaman algısının, modern hayatta alışkın olduğumuz lineer zaman anlayışından döngüsel zaman anlayışına geçmesiyle beraber, insanların hayatlarında var

²¹ Hayward, *Political Theory and Ecological Values*, 13.

²² Ağaoğlu, *Yazsonu*, 14.

²³ Feyza Ceyhan oştu, “Zaman Üzerine Bir Sınıflandırma Denemesi,” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2015): 659.

olan gelişimden ya da toplumsal olayların akışından ziyade, birbirini tekrar eden ve bu tekrarlarda kendisini sürdürülebilir olarak yeniden üreten doğal döngüler ön plana çıkmaya başlar.

Kitaptaki olay akışında doğal döngüler siyasi çatışmalardan daha çok vurgulanır. Böylece politik gerçeklik bağlamsal olarak yerini ekolojik duyarlılığa bırakır. Yine de zaman zaman kadının bakış açısına bağlı olarak, romanın odağında bulunan politik gerçeklik ve ekolojik duyarlılık arasında geçişler olabilir. Bu geçişler olsa dahi, bir süre sonra doğanın düzeni yeniden merkeze geçer. Kadın, başlangıçta yalnızca o anda olanları gzlemlese de saatler, günler, haftalar ve aylar geçtikçe doğanın kendine has ritmini ayırt edebilmeye başlar. Bu ritim, yalnızca doğadaki canlılarla alakalı, sadece doğadaki canlıların deneyimlediği bir ritim değildir. Buna ek olarak farklı canlıların farklı döngüsel zamanlarda yaşaması, bunların etrafında gelişen bir düzeni de beraberinde getirir.

Bu bağlamda, ekolojik döngülerin hayattaki başka döngüleri veya eylemleri de belirlediği söylenebilir. Kadın da gün geçtikçe hem bulunduğu ekolojik vre içerisinde daha çok Şey deneyimlediği için hem de günün farklı anlarında neler olup bittiğini artık daha geniş bir perspektifte değerlendirebildiği için doğadaki döngüsel hareketin farkına varır:

Denizden çıktıda hemen hemen alacakaranlıktı. Koy, bütünüyle gölgelere bulanmıştı. Havuzcukları yavaş yavaş dolmaya başlayan sivri uçlu kayalara tutundu. Denizkestaneleri gördü. İyice iri denizkestaneleri. Yakında dolunay olur. Denizkestanelerinin ileri dolar. O zaman toplarlar. Tuzlu suyla dolu bir kovanın içinde taraçaya getirirler. Onları, kayalarından sktkleri yumuşak karınlarından bir bıçakla oyarlar. Dikenlerin ucu henüz duyarlıyken kabuğun içindeki minik et parçalarına limon sıklar, incecik atallarla ağızlarına atarlar. Yanında serin Őarapla içilir.²⁴

Deniz kestanelerinin bile ayın evreleri ile uyumlanmış döngüleri vardır. Derin ekolojide doğaya uyumlanmanın yolu, insanın döngülerinden ziyade doğadaki hayvanların ve bitkilerin döngülerine uyumlanmaktır.²⁵ Kadın da yavaş yavaş, gözlemlediği bu döngülerle uyumlanmaya başlar. Birbirine bağlı ancak birbirini kısıtlamayan döngüler, beraberinde insanların dolunay olduktan sonra kestaneleri toplaması gibi başka ritüelleri de getirir. Bu sistemde, insanlar doğanın akışına veya işleyişine müdahale edemez, doğanın sunduğu ürünleri, doğanın sunduğu zaman diliminde almak zorundadırlar.

İnsanlar, toplumsal yaşamda sürekli hem geçmişin yükünü taşıyıp hem de bir sonraki adımı hesaplayıp Şimdiki zamanda kalamazlarken, doğadaki canlılar yalnızca Şimdide var olurlar. ncesinde ne olduğunu hatırlamak ya da gelecekte ne olacağını düşünmek örümceklerin, biberiyelerin, kekiklerin, su sineklerinin ya da deniz kestanelerinin yaptıda bir Şey değildir. Kadın, doğanın düzenini anlamaya başlamış olsa da insan-özneler geleceği düşünme kaygısından henüz tam anlamıyla kurtulamamıştır. Deniz kestaneleriyle beraber serin Őarap içildiğini anımsadıktan hemen sonra, "Sabah erken ilçeye -Alanya'ya- inmeli. Beyaz Őarap ve bazı teberiyi almali"

²⁴ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 88-89.

²⁵ Mehmet Akif zer, "Derin Ekoloji," *ağdaş Yerel Yönetimler* 4 (2001): 75.

diyerek bir sonraki gününü, ileride kasabaya gelecek ziyaretçilerini, onlara sunacağı yemekleri ve içecekleri planlamaya koyulur bile.²⁶

İnsan-özelere özgü akış, olayları ya da varlıkları bir hiyerarşiye göre uç uca eklerken, doğanın düzeni içerisindeki olaylar veya varlıklar, aralarında bir hiyerarşi olmadan, birbirinden önce ya da sonra gelmeden eşit bir düzlemde var olurlar. Doğal düzeni sağlayan bu düzlem hem zaman akışı bakımından ileriye doğru akmaz hem de doğada bulunan şeylere bir değer hiyerarşisi yüklemeyebilir. Nitekim kadın, kendi alışkın olduğu toplumsallık içerisinde olduğu gibi, içinde bulunduğu ekolojik çevreye rağmen olayları hatırlamaya çalışırken bir şeyleri uç uca ekler: “Belki ta baştan başlamalıyım. Sırayla gitmeliyim. Her yılımızı, her günümüzü, her ânımızı, o yıllar, günler, an’lar içindeki hepimizi uçuca eklemeliyim.”²⁷ Doğada hiçbir şeyin başının ve sonunun olmamasına rağmen, insan algısında ileriye doğru giden zaman akışından dolayı olayların sırası vardır.

Kadın, doğanın düzeni karşısında, içinde bulunduğu ileriye, gelişime odaklı zaman algısını terk edemiyor olsa da kendisine ait bu kişisel anlatıya, doğanın düzeni içerisinde kendisini belli eden unsurları ekler:

Sonra, burada hiçbir şeyi, mermerleri de, su perilerini de, tanrıları, tanrıçaları da, geceleri kumsaldan ara ara duyulan trompet sesini de unutmaksızın... Deniz kabuklarını, buruk yaban yemişlerini, kayalarla dalgaların söyleşmesini ve bizim söyleşmelerimizi unutmaksızın... Çalılıklarda dolanan, kayaların en sivri uçlarında tüneyen gece kuşlarını...²⁸

Doğanın düzeni o kadar güçlü ve görkemlidir ki mitolojik unsurlar, insanların konuşması, müzik aletlerinin sesleri bu düzeni bozamaz, aksine bu kadar büyük ve görkemli olan düzene dâhil olarak onun bir parçası hâline gelirler. Canlı ve cansız varlıklar, gerçeğe ve mite dair anlatılar, hayvanlara ve insanlara ait sesler doğanın kendi bilgisinin ayrılmaz parçalarını oluşturur.

Doğaya ait bu düzen sonsuza dek aynı tekrarlarla sürüp gidecektir ama, bir insan-özne olan kadının bu döngüsel zamanda deneyimleyecek birkaç döngüsü kalmıştır: “Artık öylesi az zamanım var ki. Gündoğumunun, daha batmadan ayı gökyüzünde soldurduğunu ancak iki, belki de üç kez daha görebileceğim. Sonra kalın bulutlar her şeyi, güneşi de örtecek; döneceğim.”²⁹ Doğadaki düzen, her gün ayın aynı şekilde batmasına, tüm gün yeryüzünü aydınlatan güneşin de en sonunda kalın bulutlarla kaplanmasına bağlıdır. Bu döngüler, her gün birbirini tekrar etse de kadının hayatı bu döngülerden ibaret değildir ve elinden gelen tek şey, doğanın düzenini sağlayan döngüleri son görüşü olmasına üzülme olur.

Doğa ve doğanın düzeni romanda “doğal unsurların birbiriyle uyumu”, “doğadaki ahenk”, “hayvanların bile büyük bir zarafetle hareket etmesi”, “bitkilerin hoş kokular yayması” gibi temalar etrafında temsil edilirken kent “güvensizlik”, “iç sıkıntısı”, “belirsizlik”, “güvencesizlik”,

²⁶ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 89.

²⁷ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 140.

²⁸ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 149.

²⁹ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 140.

“politik kutuplaşma” ve “siyasi baskı” gibi durumları çağrıştırır. Kadın, “Havasız bir yerde, çok bekletilmiş bir sandık portakaldan her birinin ötekini çürütmesi gibi, kent, benim de yanımda yöremde küf rengi, yumuşak lekeler bırakıyordu. Giderek acılaşıyordum” diyerek kentin ona ne kadar zarar verdiğini aktarır.³⁰

Kadının kentten gelmiş olmasına rağmen kentin olumsuz özelliklerinden bahsederken yine doğaya ait benzetmeler yapması, bir bakımdan doğaya ne kadar adapte olduğunu, kendisini bu kısa süre zarfında bile doğanın bir parçası gibi hissetmeye başladığını kanıtlar niteliktedir. Doğadaki kokular, renkler ve tatlar ne kadar canlıysa kadın, “küflenmiş portakal” benzetmesini yaparak kentin de en az o kadar ölü ve cansız olduğunu vurgular. Fakat bu küflenmiş portakallar, doğadaki dengeyi ve düzeni sağlayan unsurlar gibi birbirlerinin hayatını kolaylaştıracak eylemlerde bulunmak bir yana, birbirlerine zarar verir. Temas ettikçe ve yan yana buldukça olumsuz özelliklerini birbirlerine aktarırlar. Kadın da kentin, insanı tüketen yanının farkında olmasına rağmen tükeniştikten ve bunalımdan kaçamaz. Bunun karşısında yapabileceği tek şey, kısa süreliğine geldiği, deniz kıyısında bulunan bu kasabadaki dinlencede, doğanın düzeni karşısında duyduğu hayranlıktır. Doğadaki herhangi bir canlı olabilmek, içinde bulunduğu ekolojik çevre ile uyumlanabilmek, kadının, toplumsal hayatın getirdiği koşullar ile mücadele ederken kendisini sağaltmasını sağlayan yollardan bir tanesidir.

Ekolojik Yıkım ve Doğa Tahribatı

Doğa, kendi içindeki düzeni devam ettirirken insan eliyle yapılan yapılar doğaya zarar vermektedir. Romanda, kadının kaldığı kasaba, henüz insanların sıklıkla gelip gittiği bir yer olmasa da bu bölgede de yapılaşma yavaş yavaş başlamıştır. Hatta kadının kaldığı motel, o yaz henüz yeni açılmıştır: “İndiğim dinlenme yeri, işletmeye o yazbaşı açılmış bir motel. Küçük, derli toplu sekiz on yapıdan oluşuyor. Bu yapılar, beyaz duvarları, kırmızı tuğlalı ve sardunyalı balkonlarıyla bir yamacın üstünden başlıyor, çimlenip çiçeklendirilmiş setleri ine ine geniş bir kumsala varıyor.”³¹

Kadının geldiği kıyı kasabasındaki yapılaşma ve insan eliyle yapılan peyzaj düzenlemeleri, oraya açılan motelle beraber başlamıştır. Ekolojik çevre içerisinde kendiliğinden gelişen bitki örtüsünün ve yabani çalıların yerini, motelle beraber çimler ve çiçekler alır. Doğada kendiliğinden gelişen türlerden farklı olarak çimler ve çiçekler, devamlı insan eliyle yapılan bakımı ve sulamayı talep ederler. Kendi hâlinde var olan bir ekosistemde, tüm canlıların çevreleriyle dengeli bir şekilde yaşamaları söz konusuysen bu dengenin bozulması, ekolojik alana dışarıdan yapılan müdahaleler yoluyla gerçekleşir.³² Doğadaki canlıların ve bitkilerin kendi kendilerine

³⁰ Ağaoglu, *Yazsonu*, 140.

³¹ Ağaoglu, *Yazsonu*, 14.

³² Özer, “Derin Ekoloji,” 64.

gelişmesinden ziyade insan müdahalesiyle bakım ve sulamaya ihtiyaç duyuyor olması, insanın doğa karşısında güce sahip olmasını ve doğayı tahrip etmeye başlamasını ifade eder.

Kadın, içinde bulunduğu ekolojik çevrenin bilgisine vakıf olmaya başladıkça neyin doğal neyin yapay olduğunu, insan eliyle yapılan hangi müdahalenin ilerleyen zamanlarda bir ekolojik tahribata yol açacağını da anlamaya başlar. Kadın, başta hayranlıkla söz ettiği doğal güzellikleri anlatmaya geri döner. Bir başka deyişle, kitabın başında doğayı sadece güzelliğini ön plana çıkartarak aktarırken bu sefer ileride yaşanabilecek ekolojik tahribat hakkında da okuyucuya bilgi verir:

“Yapıların üstünde kurulduğu her karış toprak parçası da çimlendirilmiş, çiçeklendirilmiştir. (Bunu, burada anmak zorundayım. Çünkü şimdi -ya da sonra- sözettiğim bu çimli, çiçekli yerler, giderek anlatacaklarımda delik deşik edilmiş, önceden var olan çamları, çınarları, harnupları sökülmiş, tuzlu, killi bir toprak parçası olarak geçecektir.)”³³

Kadın artık doğanın dilinden anlamaya başlamıştır. Çimlendirilen ve çiçeklendirilen yerlerin ilerde çorak bir toprak parçasına dönüşeceğini bilir ve okuyucuyu bu tahribata karşı uyarma sorumluluğunu kendisinde görür. Fakat bunu yaparken doğal güzellikleri aktardığı anlatı akışını bölmeden, ekolojik tahribatın yaşanacağını bilgisini parantez içinde vererek anlatıya devam eder. Belki de kadın bu olumsuz olaydan, ekolojik tahribattan bahsederken doğaya ait anlatım akışını, doğanın bilgisini aktardığı anlatıyı bölmek ve lekelemek istemediğinden yazar tarafından, gelecekte oluşacak ekolojik tahribatın okuyucuya ulaştırılmasında parantez kullanılır.

Ayrıca bu tercihin, yazar tarafından zaman akışlarını bölmek için yapılmış olması da düşünülebilir. Kadının deneyimlediği şimdiki zamanda, ekolojik tahribat henüz başlamamıştır. Yalnızca artık daha fazla insanın kasabaya gelmesini sağlayacak bir motel inşa edilmiştir. Fakat kadının içinde bulunduğu anda, deneyimlemediği bir başka zamanda motelin yaptığı peyzaj düzenlemesi, alanın doğal bitki örtüsünü tahrip ettiğinden toprağın çoraklaşacak olması söz konusudur. Kadının içinde bulunduğu zaman dilimi içerisinde yaşamıyor olsa da ekolojik tahribat, ilerleyen zamanlarda deneyimlenecek kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Doğa ve İşgal

Romanda, doğanın deneyimlediği ekolojik yıkımdan bahsedilmesiyle beraber doğanın, kendi iç dinamikleri aracılığıyla bu yıkımla ve insanlardan kaynaklanan yapılaşmayla nasıl mücadele ettiği aktarılır. Politik iklimin getirdiği güvensizlik ve belirsizlik hâli, artık insanları şehir hayatından uzaklaştırıp farklı mekânlarda vakit geçirmeye itmeye başlamıştır. Özellikle şehirde kendini güvende hissetmeyen aydın ve muhalif kesimin büyük şehirlerden küçük kasabalara yönelmesiyle

³³ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 19.

beraber geçmişte hiç g almayan kasabalar g almaya başlamıştır. Bu durum, doğal alanların ve ekolojik sistemin tahrip edilmesine yol açmaktadır.

Doğa, hâlihazırda yapılaşmanın karşısında dirençli vaziyettedir ve bu direnişi sergilerken her zaman yaptığından farklı bir Şey yapmaz. Yalnızca kendisi gibi davranır. Her saat, gün, hafta, ay hangi döngüleri tekrarlıyorsa bu döngüleri tekrarlamaya devam eder. Doğadaki canlı veya cansız tüm unsurlar doğanın tekrarlarını, döngüsel zaman akışı içerisindeki eylem repertuarını oluşturur. Doğadaki tüm oğeler ekosistemin bir parçasıdır ve ekolojik dengenin korunması için doğaya zarar verilmemelidir.³⁴ Doğal ortamdaki canlı veya cansız hiçbir varlık insan-öznelerin eylemlerine veya yapılaşma ile ortaya çıkan insan işgalciliğine yalnız başına tepki vermez.

Doğanın direngenliğini oluşturan asıl g, doğal unsurların yapaylığa karşı gösterdiği bir aradalıklarıdır. Bu esnada doğadaki oğeler insan işgaline karşı aktif bir mücadele hâlini tercih etmekten ziyade kendi özgün var oluş hâllerinde olmayı, kendi döngülerini deneyimlemeye devam etmeyi tercih ederler. Doğa kendi döngüsel zamanında kendiliğinden yaptığı eylemleri sergilerken insan-öznelerin deneyimlediği lineer zamanda yaşanılan Şeyler kimi zaman doğanın bu döngülerini arka plana iter. Bu gibi durumlarda doğa bir arka plan olur ancak sonrasında yeniden ön plana çıkarak kendisini var etmeye devam eder:

Mersinle yapışkanotlarından buharlanan ballı baharatlı bir koku, sabahın dinginliğinde, iyot kokusunun kayaları aşmasına, karaya yayılmasına henüz izin vermiyordu. Yol, bir süre kıyıyı bırakınca koku da değişiyor. Bu koku. (Ne zaman köyün nnden geçip anayol boyunca yrdmse duydum.) Sanki, haşlanmış yeşil fasulye kokusu.³⁵

Kokular gibi sesler de insan yaşamına dair yapay seslerin önüne geçmeye çalışır: “Őarkı bitince müzik kutusunun düğmesini itti. Bant sustu. Denizin artan hişırtısı, bir fon müziği olmaktan çıktı. ne geçti, camlara vurdu, odaya doldu.”³⁶ Doğaya ait sesler arka planda kalmaktansa ne geçmek için ellerine geçen her fırsatı kullanır. Romandaki doğa, kimi zaman insana ait sesler ya da kokular tarafından baskılanan bir çevreyi temsil etse de genel olarak tüm bu yapaylıkla mücadele eder.

Ayrıca doğa sabit ya da sessiz değildir. İnsana bir Şeyler anlatmaya çalışır. Kadın da doğaya ait bu sesi algılayabileceği konusunda kendisine inanmaktadır ve doğayı dinler:

Derinden derine sezilebilen bir uğultunun ne çıkacağı, kendini bütünüyle işittirebileceği duygusu benliğimi sarmış. -Balkonun telli kapısına bir kertenkele tırmanıyor-. Hani ocukken kulağımızı toprağa dayarız ya da bir elektrik direğine; soluk almadan bekler, dinleriz, dinleriz: Toprak ya da direk bizimle konuşacaktır, bize bir Şeyler anlatacaktır.³⁷

Bekleyince ve dinledikçe, diğer sesler sessizleştike doğa konuşur. Ayrıca insan kendisini ne kadar korunaklı yerlere gizlese de doğa sahip olduğu gle etrafı sarmaya devam eder. İnsanın

³⁴ Kemal Görmez, *evre Sorunları ve Türkiye* (Ankara: Gazi Büro, 1997), 90.

³⁵ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 40.

³⁶ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 80.

³⁷ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 81.

doğanın içine inşa ettiği yeni yapılar ve bunlara yerleşmesi, doğaya yapılan bir müdahaleyi içerir ancak kertenkeleler balkona koyulan telli kapıya aldırmadan tırmanmaya devam ederler. Kertenkelelerin işi tırmanmaktır ve doğanın içerisindeki yapaylığa rağmen kendi işlerini yapmaya devam ederek insanlara doğanın sahibi değil sakini olduklarını hatırlatmış olurlar.

Darbe İklimine Karşı Ekoloji

Daha önce de belirtildiği gibi, kadının yaşamakta olduğu şehri bırakıp deniz kenarındaki sakin kıyı kasabasına gelmesinin arkasında toplumda deneyimlenen belirsiz politik atmosfer yatmaktadır. Diğer aydınlar gibi romanın ana karakteri olan kadın da toplumun içinde bulunduğu politik kutuplaşmadan ve güvensiz ortamdan şikâyetçidir. Bundan dolayı bir süreliğine kafasını dinleyebileceği bir yerde dinlenmek ister.

Birey, toplumun bir parçasını oluşturduğundan nereye giderse gitsin toplumda deneyimlenen meselelerin etkilerini duyumsamaya devam eder. Roman bireyin yalnız kalmasının ve bir inziva hâlinde olmasının kendisini toplumdan ve toplumsal olaylardan soyutlamasına yetmeyeceğini doğrular. Kolektif olarak deneyimlenen siyasi baskıların yankıları, kadının gittiği kıyı kasabasında kendisini göstermeye ve zaman zaman hatırlatmaya devam eder:

Hcrelerinizi geldiğiniz yerde bırakamazsınız. Bir kşebaşında, diyelim bir eşme önünde de silkeleyip atamazsınız. Bir yaşama biçiminden de öte, artık kendiniz olmuş olan pek çok şeyi; işte bütün o, kendi tarihinizin takılarını da evinizde, geldiğiniz, geçtiğiniz yerlerde bırakamazsınız. Onlar, -siz kendiniz-sizinle her yanı dolaşır, sizinle her yere girip çıkarlar. Üstelik benimkiler hiç de i açıcı değil. Ne kendi gönlümü, ne başkalarının gözünü şenlendirebilen takılar bunlar. Kaygılar, sorunlar, düşünceler...³⁸

Kadın sakin bir dinlence için geldiği bu kasabaya, yanında neler getirdiğinin de pekâlâ farkındadır. Toplumsal ilişkilere ve siyasi bağlama hâkim olan belirsizlik ve güvensizliğe karşın, doğada her şey olduğu hâlide yaşanmaya devam etmektedir. Doğanın kendi içindeki düzeni, doğal unsurların etraflarındaki diğer ögelerle olan uyumu, ekolojik döngülerin devamlılığı, doğanın insan yapımı şeylere karşın kendisini gösterme çabası ve tüm bunların birlikteliği toplumsal koşullardan etkilenmez.

İnsanlar bu belirsiz ortamda dışarıya çıkmaya bile çekinirken gündelik hayatta görülmeye alışkın olunan toplumsal ilişkiler yerlerini doğadaki diğer canlılara bırakır: “Geniş kumsalda in cin top oynuyordu. Bir bendim. Hiçbir yanda tek canlı görünmüyordu. Kuşkusuz, denize doğru çabuk çabuk koşan denizrmceklerini saymazsak.”³⁹ Kadın siyasi belirsizliklerin ortama hâkim olduğu günlerde, deniz rmcekleriyle birlikte, dışarı çıkan tek kişidir. Deniz örümcekleri ve kadın,

³⁸ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 12.

³⁹ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 25.

içlerinde buldukları tabiatın imkânlarından faydalanmaya devam ederek kumsalda vakit geçirirler.

Dönemin politik koşullarını *umursamıyormuş gibi görünen*, kaygılanmak yerine içinde bulunduğu doğal ortamın tadını çıkartan tek insan bu kadın değildir. O, bir gün barda iki gençle karşılaşır ve onların hikâyesi karşısında büyük bir şaşkınlık yaşar: “Delikanlılar, ortadaki kargaşayı nerdeyse doğal karşıyorlar. Hatta, sarışın, mavi gözlü olanı, bu kez içine azıcık da baharat serpiştirilmiş bir iyimserlikle, ‘Her şey olması gerektiği gibi, efendim’ demişti. Üstelik, çok sevdiği bir arkadaşı da, bilinmez bir nedenle öldürülmüş.”⁴⁰ Darbe döneminin getirdiği politik koşullar birçok kişinin hayatını etkilemiştir. Bireyler deneyimledikleri olumsuzluğa karşın çareyi -belki de delirmemenin yolunu- doğadaki harekete odaklanmakta bulurlar ancak içinde buldukları küçük kasabada bile politik şiddetin emareleri varken bu sağaltımın deneyimlenmesi tam anlamıyla mümkün değildir.

Kadın olayın şokunu atlattıktan sonra yeniden doğaya döner. Kadın her zaman yaptığı gibi, yine içinde bulunduğu ekolojik çevrede olup bitenleri takip etmeye başlar: “Balıksız bir gölün başında usanmadan, saatlerce, günler, aylar otursanız, bir ince susineğinin bile suyun yüzünde ne geniş halkalar oluşturabildiğini, o halkaları giderek çoğalttığını görürsünüz.”⁴¹ Toplumsal alandaki kargaşalar devam ederken doğada yaşanan ve birbirini tekrar eden, kendi içinde bir ritmi ve düzeni olan ekolojik döngüler politik atmosferden etkilenmeden devam eder.

Romanda doğa ile toplum birbirine karşıt kavramlar olarak konumlandırılmaz. Aksine toplumsal alana ilişkin “politika” ile doğanın alanına ilişkin “ekoloji” birbirlerinin arasında geçişkenlikler barındırır. Zaman zaman birbirlerine yaklaşıp birbirlerinden uzaklaşırlar. Ancak bağları asla kopmaz. Kadın toplumsal olanı düşündükçe doğaya ait benzetmelerle bunları aktarır, doğaya baktıkça ise toplumdaki kargaşayı anımsar. Bundan dolayı metin “ekolojik bir darbe anlatısı” ya da “darbeye ait bir ekoloji anlatısı” olarak değerlendirilebilir.

Yine de ekolojinin ve politikanın arasındaki en büyük fark, ekolojinin kendi hâlinde bir düzeni olup bu denge hâlini ne olursa olsun sürdürülebilmeyi başarmasıdır. Bunun karşısında insan devamlı geçmişte ya da takılıp kaldığı düşüncelerde oyalandığından doğanın sahip olduğu *kendiliğindenlik hâline* kavuşmakta zorlanır: “Güveler kumaşı, pas demiri, kurtlar elmayı, geçmiş ve şimdi de insanı kemirir(miş).”⁴² Fakat doğa ve doğaya ait döngüler geçmişte ya da şimdide takılıp kalmadan, gelecek kaygısına da girmeden kendi döngüsel zaman akışlarında akmaya devam ederler.

⁴⁰ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 30.

⁴¹ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 32.

⁴² Ağaoğlu, *Yazsonu*, 32.

Sonuç

Bu alışmada *Yazsonu* romanı ekoeleştiri yöntemi ile incelenmiştir. Őimdiye dek literatürde bir darbe romanı olarak ele alınan *Yazsonu*, 1980 döneminde toplumun deneyimlediği politik kutuplaşmayı ve aydın kesimin bunalımını ekoloji ile bağlantı hâlinde işler. Ağaoğlu, darbeye ilişkin bu ekolojik anlatıda, darbe sürecinin kendisinden, darbe öncesinde deneyimlenen toplumsal baskılardan, halkın yaşadığı politik kutuplaşmadan ve aydınların yaşadığı umutsuz ruh hâlinden satır aralarında bahseder. Ayrıca, metinde odağını politik gerçekliklerden doğaya çevirir. Doğanın düzeni ve dengesi, ana karakterin sahip olduğu ekolojik duyarlılık aracılığıyla aktarılır. Bu düzenin ve dengenin anlaşılmasıyla beraber, toplumsal gerçeklik ile ekoloji arasındaki ayrımlar belirginleşir. Bu ayrımlara rağmen kimi zaman kadın doğayı inceledikçe kendisini toplumsal problemleri dşnrken bulur, kimi zaman ise toplumsal meselelerden kaçışı doğanın içine karışmakta bulur.

Doğa ve ekolojik evre ana karakter ve insan-özne olan kadının kendi çevresini keşfetmeye ve anlamaya başlamasıyla günlük aktivitelere dekor oluşturan bir fon olarak kalmaz. Aksine, doğa kendisine ait dinamikleri gözler önüne serer. Faillik hâli kazanan doğaya ait unsurlar kendilerini fark ettirebilmek için çeşitli stratejiler izlerler. Bu unsurlar, sahip oldukları özne olma hâllerini doğrulamak ve korumak istercesine seslerini ya da kokularını duyurmaya çalışırlar; insanların ve insanlığın getirdiği yapılaşmaya karşın kendi düzenlerini korumak adına mücadele ederler, toplumda olup biten her Őeye rağmen sahip oldukları döngüleri sürdürebilmeye devam ederler. Bunların sonucunda doğadaki öznelerle insan özneler arasındaki hiyerarşik ayrım ortadan kalkmış olur.

Tüm bunların yanı sıra kadın, içinde bulunduğu ekolojik çevrenin dilinden anlamaya başladıkça doğanın deneyimlediği doğal tahribatın ve ekolojik yıkımın da farkına varmaya başlar. Etrafındaki ekolojik çevreye duyduğu hayranlığı dile getirirken ve doğaya ait gözlemlerini paylaşırken ileride yaşanacak doğal tahribat ve ekolojik yıkım hakkında okuyucuya bilgi verir. Doğa bu tahribat karşısında pasif bir konumda değildir, birtakım mücadele stratejileri kullanarak kendisini korumaya çalışır. Kadın, romanın başında doğayı bir kaçış olarak algılayıp kıyı kasabasında tatil yapmayı planlarken romanın sonlarına doğru kendisini artık doğanın dilinden anlayan, doğanın kendi bilgeliğini algılayabilen, Şehirden getirdiği insan ve doğa arasındaki eşitiz güç ilişkilerini geride bırakmış, doğa ile bütünleşip doğanın sıradan bir parçası hâline gelmiş bir özne olarak bulur.

Roman ilerledikçe kadının yağmur yokluğundan duyduğu endişe artmaya başlar. Kadın, mevsimin ilerlemesiyle beraber yağmurların yağacağını düşünerek kendisini rahatlatır, ancak mevsim *ilerlemez*. Çünkü kadın içinde bulunduğu ekolojik çevrenin deneyimlediği döngüsel zaman anlayışını o kadar benimsemiştir ki romanın sonu başladığı gibi biter: “YENİDEN: Bir

rampanın başında, bir yolcu otobüsü duruyor. İçinden bir kadın iniyor. Elinde yazı makinesi, sırtında çanta.”⁴³

İçinde, yazardan gelen otobiyografik öğeler de içeren roman karakteri, roman karakterlerinin sonsuz evreninde kendisini doğadan ilham alan bu döngüsellğin içine hapseder. Kadının “Yağmurlar hiç olmayacaktı sanki...” diyerek sonsuza kadar bu döngüsel zaman akışında kalmayı tercih ettiğini bize bildirmesiyle beraber kitap sona erer ya da bir başka deyişle, başladığı noktaya geri dönerek yine aynı döngüleri tekerrür eder.⁴⁴

Kaynakça

- Ağaoğlu, Adalet. *Yazsonu*. İstanbul: Everest Yayınları, 2020.
- Alver, Köksal. “Edebiyat ve Kimlik.” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2006): 32-43.
- Aşar, Haluk. “Hayvan Haklarına Yönelik Temel Görüşler ve Yanılgıları.” *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 30 (2018): 239-251.
- Bolat, Tuncay. “Üstkurmaca Romanların Yaratıcı Yazmaya Katkıları Bağlamında Adalet Ağaoğlu'nun Yazsonu Romanı.” *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 19 (2018): 40-56.
- Bookchin, Murray. “Yok Etme Gücü Yaratma Gücü”. Çeviren Ümit Altuğ. *Birikim* 57-58 (1994): 48.
- Çalışkan, Uğur ve Çimen Günay-Erkol. “Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı.” *Monograf* 5 (2016): 10-35.
- Çoştı, Ceyhan Feyza. “Zaman Üzerine Bir Sınıflama Denemesi.” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, no. 2 (2015): 647-671.
- Görmez, Kemal. *Çevre Sorunları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Büro, 1997.
- Günay-Erkol, Çimen. *Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Gündoğan-İbrişim, Deniz. “Ekolojinin Yazısı: Edebiyat.” *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği* içinde, derleyenler Didem Bayındır ve Mine Yıldırım, 427-448. İstanbul: Tellekt Yayınları, 2022.
- Hayward, Tim. *Political Theory and Ecological Values*. New York: St. Martin's Press, 1998.

⁴³ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 262.

⁴⁴ Ağaoğlu, *Yazsonu*, 263

- Naess, Arne. "Derin Ekolojinin Temelleri." *Derin Ekoloji* içinde, eviren ve Derleyen Günseli Tamkoç, 9-16. İzmir: Ege Yayınları, 1994.
- Oppermann, Serpil. "Ekoeleştiri: evre ve Edebiyat alışmalarının Dünü ve Bugünü." *Ekoeleştiri, evre ve Edebiyat* içinde, hazırlayan Serpil Oppermann, 93-128. İstanbul: Phoenix Yayınları: 2012.
- Özen, Hayati ve Hakkı Tonak. "Adalet Ağaoğlu'yla Söyleşi." *Tömer eviri Dergisi* 8 (1996): 110-135.
- Özer, Mehmet Akif. "Derin Ekoloji." *ağdaş Yerel Yönetimler* 4 (2001): 61-79.
- Slovic, Scott. "Letter." *PMLA* 1145 (1999): 1102-1103.
- şen, Aygün. "Bilimkurgu Sinemasında Ekolojik Adalet ve Ekoeleştiri." *İlef Dergisi* 5 (2018): 31-59.
- Willoquet-Maricondi, Paula. "Introduction: From Literary to Cinematic Ecocriticism." In *Framing the World: Explorations in Ecocriticism and Film*, edited by Paula Willoquet Maricondi, 1-22. USA: University of Virginia Press, 2010.